

A kiradírozott színész

Szilassy László ügye egykorú sajtóforrások alapján

TIBOR PETHŐ

The Disqualified Actor. The Case of László Szilassy Based on Contemporary Press Sources

Keywords: war criminal and criminal against the people; anti-Semitism; minority; Hungarianist; Hungarianist event; cultural conference; László Szilassy (1908–1972); László Szabó

Az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti szerződés értelmében Magyarországon is elrendelték a háborús és népellenes bűnösök felkutatását, felelősségre vonását, az igazolóbizottságok, a népbíróságok felállítását.¹ Az új szervek működése azonban nehezen indult, a népbíróságok, az igazolóbizottságok sokszor pártszempontoknak alárendelve működtek, ami eleve torzította bizonyos ügyek teljes körű és pártatlan kivizsgálását. Maga a népbírósági rendszer is a bírászkodás szabályait többszörösen megsértve működött, a végső ítéletek kimondásába olykor politikusok is beleszóltak.² Mindemellert „a feljelentők, valamint a vád és a védelem tanúi között sokszor a valóságot meghaladóan a bosszúvágy volt érzékelhető”. (Zinner 2011, 149. p.)

A művészi felelősség korabeli megítélése

A művészvilág érintett tagjai esetében a vádpontok alapján két nagy kategória állítható fel. Az első a háborús, valamint szélsőjobboldali propagandadarabokban, fil-

---

1 A fegyverszüneti egyezmény 14. pontja szerint: „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, bíróság elé állításában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában.” *Magyar Közlöny*, 1945. március 17. 2. p. Lásd még: *Magyar Közlöny*, 1945. február 5. 1. p.

2 A Politikai Rendészeti Osztályon, majd az Államvédelmi Osztályon dolgozó Timár Istvántól tudjuk például, hogy Rákosi személyesen üzent Péter Gáboron keresztül Antal István volt igazságügyi miniszter ítélete miatt: „Rákosi azt üzent Péternek keresztül nekem, hogy Antalt lehetőleg ne ítélik halálra, mert egy szegény család hetedik gyermeke volt...” Timár közölte a kívánságot Jankó Péter bíróval, aki életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki. (Zinner-Róna 1986, 88–89. p.)

mekben, kívánsághangversenyeken, frontelőadásokon való részvétel miatt feddés-sel, szilenciummal vagy egyáltalán nem igazoltaké, esetleg népbíróság elé utaltaké. A második a közvetlen közéleti szerepvállalás, állásfoglalás miatt felelősségre vonandóké.

Az első kategóriát illetően különösen szembetűnő a következetlenség. Mindennek magyarázatát a politikai, a személyes kapcsolati viszonyokon és a ma már feltárhatatlan egyéb okokon túl a színészi mesterség alaptermészetében kell keresnünk. Kétségtelen, hogy a mások által megírt színpadi és filmszerepek eljátszása, mások által kreált szavak, gondolatok, összefüggések tolmácsolása esetén sokszor nehéz a felelősség pontos megállapítása. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szélsőséges felfogású filmek, színdarabok szerepeinek elvállalását szigorúbban ítélték meg a második kategóriában, vagyis a politikailag, világnézetileg egyértelműen besorolható, arról nyilatkozó érintetteknek. A Madách Színházban a deportálások idején, 1944 nyarán bemutatott uszító pogromdarab, az *Ártatlanok?* perbe fogott, a közélettől egyébként távol maradó három szereplőjét, Tompa Bélát, Bánhidny Lászlót és Iványi Zoltánt például felmentették arra hivatkozva, hogy „csak szavalták a mások által írt szöveget, de nem voltak annak szerzői”. (Papp 2014) Viszont a politikai nyilatkozatokat tevő Szeleczy Zitát, aki a Somody István újságíró által készített interjúban egy nyilas lapban magát a nemzetiszocialista világnézet hívének mondta,³ és 1944. október 29-én szereplést vállalt a Magyar Művelődés Házában (ma: Erkel Színház) rendezett hungarista esten,⁴ ahol elszavalt egy harcra buzdító Petőfi-verset, távollétében vonták bírósági eljárás alá. Igaz, neki azt is felrötták, hogy 1944. november 18-án megjelent Szálasi Ferenc ügyvezetett első kultúrértekezletén. (Szeleczyt a népbíróság 1948. február 7-én demokráciaellenes hírverésért koncepciós perben 3 évi börtönre ítélte, a rendszerváltás után a Legfelsőbb Bíróság felmentette.)⁵ Hasonló módon tettek különbséget az egyetlen nyíltan antiszemita magyar film, az 1942-ben forgatott *Őrsékváltás* szereplői között: míg Páger Antalnak felrötták, hogy eljátszotta az „új honfoglalót”, addig a magyar színész-társadalom nesztora, Csontos Gyula esetében hallgattak arról, hogy a „strómant” ő alakította.

Súlyosabban nyomott tehát a latban, ha valaki politikai funkciót vállalt (Kiss Ferenc, Cselle Lajos), véleményét a nyilvánosság előtt demonstratív módon képviselte (Szeleczy Zita, Páger Antal), a Nyilaskeresztes Párt tagja volt (Alapy Nándor, Gárdos Kornélia, Veszely Pál), aki szélsőjobb oldali fegyveres alakulathoz csatlakozott. (Ritkán, de előfordult, hogy nyomásgyakorlás céljából vettek elő ügyeket; Gáborjáni Klára szí-

3 *Magyarság*, 1941. július 13. 13. p.

4 *Új Magyarság*, 1944. október 28. p.

5 *Kossuth Népe*, 1948. február 8. 6. p.; *Magyar Nemzet*, 1994. január 18. 11. p.

nésznőt, Szabó Lőrinc lányát három hónapnyi szilenciumra ítélték, ami 1945. szeptember 1-jén járt le.⁶ Ugyanekkor zajlott Szabó Lőrinc újságírói igazolása.⁷)

A háborús és népellenes bűnökkel vádolt magyar színészekről több lista is készült. Az 1945 márciusában a Magyar Művészek Szabadszervezete filmosztálya által összeállított névsorban azokat tüntették fel, akik „hazafiatlan, náci, antidemokratikus és áruló, valamint háborús uszító magatartásuknál fogva a mozi vászrán semmiféle tevékenységükkel nem szerepelhetnek”.⁸ A lista összeállítóinak bizonytalanságát mutatja, hogy ott található rajta Bilicsi Tivadart is, mint hamarosan kiderült, tévedésből, őt ugyanis a színészalosztály időközben igazolta.⁹ Hasonló esetlegességekkel szembesülhetünk a magyar háborús bűnösök 1945. május elején kiadott ún. második listáját olvasva: a szabadszervezet névjegyzékéhez képest ebből a felsorolásból kimaradt például – a ma már, nyugatra menekülésének tényén túl nem tudni miért megvádolt – Hajmássy Miklós és Vaszary Piroska, miközben Sámy Zoltánt, az Operaház 1945. március 4-én Sopronban, egy légitámadás alkalmával elpusztult nyilas vezetőjét feltüntették.¹⁰ A „fasiszta irányú” és szovjetellenes könyvek, zeneművek, filmek május közepi újabb, a korábbinál terjedelmesebb, szintén hivatalos listája, amelyet a kisgazdapárti Balogh István miniszterelnökségi államtitkár, közismert nevén a „Páter” hivatalában tartott értekezlet hagyott jóvá, szintén nem adott új támpontokat a kérdés tisztázásához. Sőt azzal, hogy a tanácskozás tette indexre azokat a filmeket, „melyek főszereplői elsősorban Páger Antal, Szelezky Zita, Kiss Ferenc, Muráti Lili, Szilassy László, Fedák Sári voltak”,¹¹ újabb vitatható döntést hozott. Olyan, apolitikus filmek kerültek ugyanis tiltólistára a szereplők miatt, mint a *János vitéz*, a *Beszélő köntös* vagy a *Régi nyár* című operett. Nem engedélyezték persze az olyan, kifejezetten politizáló filmek vetítését

6 Lásd Kabdebó 1993. Szabó Lőrinc 1945. május 18-i levele feleségéhez. Gáborjáni Klárát nem sokkal később behívták az Andrássy út 60-ba, a Politikai Rendészeti Osztályra és egy napig ott tartották egy állítólagos összeesküvésre hivatkozva. Lásd a művet: https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/SZABOL/szabol01654a_kv.html

7 Horányi Károly: Vád és emlékezet. Lezáratlan eljárások Szabó Lőrinc ügyében. *Kortárs*, 2010. 1. sz. 19. p.

8 A lista: Fedák Sári, Páger Antal, Kiss Ferenc, Szelezky Zita, Muráti Lili, Simor Erzsé, Vaszary Piroska, Hajmássy Miklós, Pethes Ferenc, Tabódy Klári, Juhász József, Bánky Róbert, Bánky Elemér, Földényi László színészek, Martonffy Emil, Bánky Viktor, Farkas Zoltán, Balogh István rendezők, valamint Vaszary János, Tóth Miklós és Kerecsendi Kiss Márton filmírók. A lap hozzáteszi: „A névsorban szerepel Bilicsi Tivadar is, akit azonban a színészalosztály igazolt, úgy hogy ügye felülvizsgálat alá kerül.” *Szabadság*, 1945. március 13. 3. p.

9 Uo.

10 *Magyar Nemzet*, 1945. május 4. 3. p.

11 *Szabad Nép*, 1945. május 12. 4. p.

sem, mint például a *Dr. Kovács István*, a szovjetellenes *Negyedíziglen* vagy az antiszemita *Őrségváltás*.

Szilassy László megítélése 1945 után

A háború végén az ismert fiatal színészt, Szilassy Lászlót¹² azzal vádolták meg, hogy csatlakozott a Nyilaskeresztes Párthoz, részt vett a hatalomátvételben, valamint Szálasi kultúrértekezletén (ezt híradórészlet igazolta), majd később a kegyetlenkedésekben. A színész 1945-ben Németországba (majd onnan idővel Dél-Amerikába) menekült, filmjeit betiltották. Mint láttuk, 1945-ben az „új világ” születésének pillanatában több embert ártatlanul gyanúsítottak meg akár nyilasszimpátiával, akár háborús- vagy népellenes bűncselekményekben való részvétellel; minderről a korabeli sajtóban is olvashatunk beszámolókat. Szilassy Lászlón viszont olyan egyértelműen rajtamaradt a szélsőjobboldaliság vádja, hogy még egy filmet, az 1944-ben közreműködésével készített *Kétszer kettőt* is kénytelen volt újraforgatni és részben megcsonkítani Manning János rendező, hogy az alkotást be lehessen mutatni. Manningnek – Ranódy László közreműködésével – mindazokat a jeleneteket, amelyekben Szilassy feltűnik, ki kellett vágnia a filmjéből; közülük a legfontosabbakat Várkonyi Zoltánnal vette föl újra, amit nem lehetett megismételni, azt elhagyták. Hasonló történt néhány évvel később is, szintén Szilassy személye miatt. Farkas Zoltán rendező háború előtti, *Futótűz* című, Dérynéről szóló alkotásából *Déryné naplója* címmel Farkas rövid játékfilmet vágott össze 1947-ben, amelyből a bemutatathóság érdekében Szilassy Lászlót ki kellett hagynia. (Sas 1990, 34. p.) (Farkas Zoltán egyébként maga is a megrovottak között

12 Szilassy László, *Szabó* (Nyírcsászári, 1908. február 13. – São Paulo, 1972. március 30.) Magyar színész. Budapesti jogi tanulmányait anyagi okokból félbehagyva Szalay Károly társulatához szerződött titkárnak. Egy sikeres beugrást követően választotta a színészi pályát. 1936–37-ben a debreceni, 1937–1939 között a Belvárosi, 1939–40-ben a Magyar és az Andrássy úti, 1940–42 között a Pesti és a Vígszínház, 1944–45-ben a Nemzeti Színház tagja volt. A háború előtti és alatti évek egyik legnépszerűbb filmszínésze, ahogy Kurutz Márton filmtörténész fogalmaz: „Kellemes, vonzó megjelenésével számtalan vígjáték főszereplője volt, de drámai szerepben is megállta a helyét (Alkalom, Isten rabjai). Több filmben volt Szelezky Zita partnere (Szegény gazdagok, Karosszék, Bercsenyi huszárok, Zenélő malom, Nászinduló), álompárnak kiáltották ki őket. [...] Szíriusz című filmje az 1942-es velencei Biennálén sikert aratott, csupán a németek közbelépése miatt nem kapta meg a fődíjat.” (<https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/szilassy-laszlo>) A háború után külföldre távozott, ezt követően szélsőjobboldalissággal, népellenes bűnökkel vádolták meg. Utolsó, 1944-es filmjét, Manning János *Kétszer kettőjének* vele készült jeleneteit újraforgatták Várkonyi Zoltánnal. 1946-tól Brazíliában, később Argentínában élt. 1950-ben az Argentínai Magyar Színház Társaság vendége, 1951-től néhány évig többek között Szelezky Zitával, Vaszary Pirivel, Páger Antallal, Hajmássy Miklóssal a Buenos Aires-i Magyar Színház Társaság tagja volt.

volt, 1942-ben *Negyedíziglen* címmel szovjetellenes filmet rendezett, 1945-ben pedig többek között emiatt szilenciumra ítélték.¹³ Az újravágott, megrövidített történet, az 1945-ben mártírhalált halt főszereplővel, Szabó Ilonka operaénekesssel, akár a rendező filmes pályára való visszatérését is elősegíthette volna.¹⁴

Egy ember „kiradírozása” egy alkotásból, illetve a hazai színházi és moziéletből alapvetően morális probléma, amely értelemszerűen visszahat a leltitókra és a leltítés végrehajtóira. A damnatio memoriae gesztusa éppen a tisztázás fontosságára világít rá: a nyilas bélyeg Szilassy későbbi életét alapvetően határozta meg. Ezért is szükséges a lehetőségek adta keretek között annak vizsgálata, hogy mit tett, s mit nem tett 1944–45-ben a színész.

Az egyik első híradás Szilassyról 1945. április közepén a koalíciós alapon szerkesztett *Szabadság*ban jelent meg. A cikk beszámolt Páger Antal és a tanító-író, Kerecsendi Kiss Márton¹⁵ Magyarországról való elmeneküléséről, hozzátéve, hogy „ugyancsak sikerült Németországba szöknie Szilassy Lászlónak”.¹⁶ A művésszel ugyanakkor nem találkozhattunk azoknak (a Magyar Művészek Szabadszervezete filmalosztálya által összeállított és már említett) névsorában, akik „hazafiatlan, náci, antidemokratikus és áruló, valamint háborús uszító magatartásuknál fogva a mozi vásznán semmiféle tevékenységükkel nem szerepelhetnek”.¹⁷ Szintén nem olvasható Szilassy neve a magyar háborús bűnösök ún. második listáján, amelyen pedig több színész is rajta van.

A „fasiszta irányú” és szovjetellenes könyvek, zeneművek filmek május közepi újabb, a korábbinál terjedelmesebb, szintén hivatalos listája viszont már említi Szilassyt.¹⁸ Szintén szerepel neve a *Magyar Közlöny* betiltott filmeket felsoroló *Hirdetményében*.¹⁹

A színésszel kapcsolatban ekkor már egyre fantasztikusabb hírek láttak napvilágot. A háború utolsó napjaiban Passauban állítólag hazafias verseket szavalt és az árulók felkoncolására biztatott Kassai Ferenc nemzetvédelmi és propagandaminiszter

13 *Szabadság*, 1945. március 13. 2. p.

14 Ez csupán az ötvenes évek közepén történhetett meg, addig Farkas Zoltán fizikai munkából tartotta fenn magát és családját. Ezután vágóként dolgozott, még egy filmet rendezhetett, a Gerolsteini kalandot 1957-ben.

15 Kerecsendi Kiss Márton, *Kis Márton István* (Kerecsend, 1917. június 28. – Cleveland, 1990. február 23.) Gánti és bicskei tanító. Versei, elbeszélései jelentek meg az *Új Időkben*, a *Magyar Csillagban*, a *Hídban*. A harmincadik, Az első című színdarabjait a háború alatt megfilmesítették. 1945-ben emigrált, 1947-től Argentínában, majd 1957-től Kanadában élt.

16 *Szabadság*, 1945. április 18. 2. p.

17 *Szabadság*, 1945. március 13. 3. p.

18 *Szabad Nép*, 1945. május 12. 4. p.

19 *Magyar Közlöny*, 1945. június 17. 9. p.

megbízásából,²⁰ főhadnagyi egyenruhában „boldogan beszélgetett” Szálasival a nyilas kultúrértekezleten,²¹ de „kiderült”, hogy eredeti nevén, mint Szabó László főhadnagyi nemcsak a Margit körúti börtön nyilas rabjait szabadította ki, hanem részt vett emberek megkínzásában és a Duna-parti tömeggyilkosságokban is.²² A *Világ* címlapon számolt be arról, hogy „meg nem erősített hírek szerint” Albrecht főherceggel együtt külföldön letartóztatták,²³ ami éppúgy nem bizonyult igaznak, mint az a tudósítás, hogy volt felesége „résztvett a köztársasággal szembeni összeesküvésben és szállást adott több olyan személynek, aki a rendőrség elől bujkált”.²⁴

Az emigráció; Szilassy László magyarországi megítélésének változása

Jóllehet a háborús bűnök kérdésének háttérbe kerülése, a diktatúra kiépülése és megszilárdulása Szilassyt „fasiszta” színésztársaival együtt kiszorította az újságok hasábjairól, ám a tényről függetlenül a velük kapcsolatos hivatalos felfogás természetesen nem változott. (Legfeljebb Kiss Ferenc és Páger Antal esetében 1956-ban – közvetlenül a forradalom előtt, amikor Páger visszatért az országba, Kiss Ferenc pedig a győri színpadra.)

A magyar közönség ennél fogva nem értesülhetett Szilassy további sorsáról, pályájának a dél-amerikai, az argentinai magyar diaszpórában való folytatásáról. Argentína fővárosa, Buenos Aires rendhagyó szerepet játszott a kisebbségi sorba kényszerült magyar emigráció életében. A határon túli magyarságnak a Kárpát-medencén kívül kizárólag itt maradt fenn tartósan saját színháza. Az 1948. július 12-én alakult Magyar Színjátszó Társaság hét éven át működött Buenos Airesben az 1944. március 19-e után a Madách Színházat irányító, egyúttal a Színészakadémiának is dolgozó, tehát az adminisztrációhoz kétségtelenül értő Cselle Lajos igazgatósága alatt. A társulat tagjai között olyan kiemelkedő művészeket találhatunk, mint Páger Antal, Vaszary Piroska, Págerné Komár Júlia, Hajmássy Miklós, Szilassy László, Eszenyi Olga, Tahi Anna Mária és – a jórészt műkedvelőkből álló Délamerikai Magyar Nemzeti Színház megalapításáig – Szelezky Zita. A repertoáron Móricz Zsigmond, Herczeg Ferenc (*Bizánc*), Gárdonyi Géza (*A bor*), Mikszáth Kálmán, Hunyadi Sándor, Harsányi Zsolt, Bónyi Adorján (*Az elcsérelt ember*), Rákosi Viktor, Vaszary János (*Egy nap a világ*),

²⁰ *Világ*, 1945. június 8. 3. p.

²¹ *Világosság*, 1946. május 23. 6. p. Apróság, de a filmhíradó tanúsága szerint Szilassy az eseményen öltönyben volt, a nemzetvezetővel pedig a kamera előtt Páger Antal beszélgetett.

²² *Világ*, 1946. június 2. 5. p.

²³ *Világ*, 1947. január 28. 1. p.

²⁴ *Világ*, 1947. augusztus 10. 1. p. Utóbb kiderült, a feljelentők a lakását akarták megszerezni. *Világ*, 1947. augusztus 17. 6. p.

Kerecsendi Kiss Márton (Az első) darabjai mellett a drámairodalom klasszikusai – Ibsen, Maugham, Scribe, Shaw) darabjai szerepeltek.²⁵ A társulat léte kegyelmi állapotnak tekinthető. 1955-ös megszűnése után Szilassy Lászlót is utolérte a diaszpórában élő művészek sorsa: szakmájában nem alkalmazták, legfeljebb alkalmi fellépésekhez juthatott, iskolai ünnepeket rendezett.²⁶ 1960-as braziliai honosítási papírján a foglalkozás rovatban a díszlettervező szerepel.²⁷

Szilassy személyét ugyan keveset említették Magyarországon a nyolcvanas évek végéig, ám a róla szóló, hivatalosnak tekinthető álláspont az 1945-öt követő negatív kontextuson – a háborús és népellenes bűnösségen, a szélsőjobboldaliságon – alapult. Éppen a *Kétszer kettő* apropóján (ebből az 1944-es alkotásból vágják ki a színészt és helyettesítették Várkonyi Zoltánnal) említi népszerű filmtörténeti sorozatában Sas György Szilassyt „hírhedt nyilas »szépfíú-színész«-ként, „aki a megvert fasisztákkal elmenekült”. (Sas 1965, 25. p.) Vélt vagy valós politikai felfogásának minősítése olykor összeolvad tehetségének értékelésével. Ahogyan Ábel Péter fogalmazott az 1973-as *Új Filmlexikon*ban: „A harmincas évek végén, a negyvenes évek elején sokat foglalkoztatott szerelmes színész, szalonvígjátékok hőse. Népszerűségét elsősorban külsejének köszönhette. A jobboldali művészársadalomnak közismert alakja volt. Eredeti nevén, mint Szabó László főhadnagy részt vett az 1944. október 15-i Szálasi-puccsban. A nyilasuralom bukása után Ausztriába, majd Latin-Amerikába szökött.” (Ábel 1973, 512. p.)

Másfél évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy Szilassy Lászlóval kapcsolatban valamiféle paradigmaváltás kezdődjék, hogy aztán végpontján az is ugyanolyan kritikátlan védelemben, sőt apológiába menjen majd át, mint amilyen kritikátlanok voltak vele szemben nem sokkal korábban démonizálói. A kiindulópontot a *Filmkultúra* 1987. decemberi száma jelentette, címlapján a változás szándékát szimbolizálva Szilassyval és a más okokból szintén sokáig nemkívánatosnak tekintett Karády Katalinnal. A folyóirat hazalátogatása alkalmából hosszan foglalkozott a negyvenes évek második felében Párizsba költözött rendezővel, Hamza D. Ákossal. A lapban közölt beszélgetés során a rendező az 1945 óta elterjedt képet Szilassyról jóval árnyaltabb képet fogalmazott meg. Nemcsak fölmentette őt a legtöbb addigi vád alól, de megalapozta azt a máig uralkodó narratívát, amely névazonosságon alapuló félreértéssel magyarázza a színész ellen megfogalmazott vádak: „Egyébként Szilassy korántsem volt annyira jobboldali, mint ahogy ez máig él a köztudatban. Amikor én a *Szíríuszt* forgattam vele, a legvadabb baloldali negyvennyolcas kuruc magyar volt. Nemcsak azért, mert a filmbeli szerepe ezt kívánta, hanem valóban így érzett akkoriban. Ezután bolond módon beleszeretett

25 mek.niif.hu/02100/02139/html/sz05/89.html. A letöltés időpontja: 2023. október 4.

26 *Délamerikai Magyarság*, 1956. augusztus 3. 7. p.

27 hangosfilm.blog.hu/2015/10/22/emigrans-magyar-szineszek-menedekkerengedelyeire-bukkantunk A letöltés időpontja: 2023. október 4.

Szeleczybe [Szeleczy Zita színésznőbe], akinek úgy akart beférközni a kegyeibe, hogy elkezdett jobboldaliaskodni. A nyilasok úgynevezett számonkérő székének a vezetője ebben az időben egy Szilassy László nevű százados volt. Az ő rémtetteit, kegyetlen tömeggyilkosságait a névazonosság miatt sokan a filmszínésznek tulajdonították. A történelem nagyon ferdén és súlyosan ítél ezáltal róla, pedig neki semmi köze nem volt ahhoz a Szilassy Lászlóhoz, még csak kinézésre sem hasonlítottak, az egy zömök ember volt. A filmszínész Szilassy mint tartalékos repülő főhadnagy 1944-ben Szabó László néven bevonult. Ez volt ugyanis az eredeti neve, a hadseregben pedig nem szerepelhetett színésznéven. Ha lett volna a számonkérő széknél, ott is csak Szabó László néven szerepelhetett volna.” (Balogh 1987, 42–43. p.)

A személycsere motívumán alapult az a rehabilitáció gesztusát megadó kétrészes Ábel Péter-cikk is 1990 májusában, amely máig hivatkozási alap Szilassy ártatlanságának hangsúlyozásakor. Az írás kiindulópontja: Ábel imént idézett, az *Új Filmlexikon*ban megjelent sorainak megcáfolására szólítja fel a szerzőt a színész fia, ifj. Szabó László. A múltfeltárás innen indult. (Ábel 1990a, 18. p.) A család, kortárs színészek bevonásával zajló, ám távolságtartást és tárgyilagosságot ígérő vizsgálat – Hamza D. korábbi érveit megerősítő – eredményt hozott. A személycsere Szilassy László százados és Szilassy (Szabó) László színész esetében adatokkal támasztotta alá Ábel Péter.²⁸ Egyetlen vádpontot látott igazoltnak, hogy a színész 1944. október 15-én (civilben, nem pedig SS-egyenruhában) részt vett a Margit körúti nyilas fogolyszabadtításban. (Ábel 1990b, 36. p.) A kegyetlenségekre viszont Ábel nem talált adatokat; ugyanakkor Szilassy-ügyben ő sem merte végérvényesen letenni a garast. „Ha büntelen volt, talán nem kellett volna elhagynia hazáját. Történelmi sorsfordulók közepette persze nehéz érzelmek nélkül, józanon dönten. Így történhetett ez Szilassy László esetében is, hacsak ez a kép nem módosul róla valamilyen új, ezután előkerülő dokumentum alapján” – fogalmazott. (Ábel 1990b, 37. p.)

28 „1946. február 11-én és április 16-án az igazságügy-miniszter kérdést intézett a katonapolitikai osztályhoz. Ebben az iránt érdeklődtek, hogy Szilassy László százados, született Jászberény, 1913, anyja neve: Sárközi Teréz, lakott Jászberény, Rákóczi út 26., tagja volt-e a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségnek. A megkeresésből az is kideríthető, hogy a keresett személy 1940-től a 28. honvédszázalaj kötelékében szolgált, 1941. augusztus 1-jétől szeptember 30-ig Kassán katonáskodott, 1941. október 1-jétől 1942. augusztus 20-ig pánccélistizti átképző tanfolyamon vett részt. 1949. augusztus 3-án az igazságügy-miniszter újabb leiratot intézett a katonapolitikai osztályhoz, ezúttal Szilassy (Szabó) László színész ügyében. Az okmány egyfelől hivatkozik a parasztpárti napilap, a Szabad Szó (1946. április 4.) A nyilas emigráció című cikkére, másfelől arra, hogy ebben az ügyben már kétszer is érdeklődtek. S itt kezd zavarossá válni a história. Szilassy (Szabó) László, a színész, 1908-ban és nem 1913-ban született. Sohasem lakott Jászberényben, nem volt hivatásos katona (a megjelölt időpontokban mindenki által ellenőrizhetően színpadon és filmekben szerepelt), nem részesült pánccélistizti kiképzésben, végül édesanyját Csobády Piroskának hívták.” (Ábel 1990b, 36. p.)

Ennek ellenére az ezt követő, Szilassyval foglalkozó írásokból eltűnt a kétely; Ábel Péter szövegéből a későbbi publikációk csak a „büntelenségre” vonatkozó passzusokra hivatkoznak, azokat veszik át. Mudrák József Szilassy-monográfiája – a művész életének eddigi legteljesebb összefoglalója – 2008-ban jelent meg az Attraktor Kiadó gondozásában. A szerző ugyan számtalan, addig ismeretlen, elsősorban filológiai tény, illetve korábban nyilvánosságot nem kapó fényképet is közzétett, ám munkája nagyrészt figyelmen kívül hagyja a kritikai történetírás metodológiáját, Szilassy iránt erősen elfogult. Emellett nagyon keveset foglalkozik a színész 1944–45-ös tevékenységével. Igaz, részletesen idézi Szilassy menekülésének kalandfilmbe illő epizódjait, a színész ugyanis az ostromgyűrű bezárultakor Budapesten rekedt, végül március elején sikerült átjutnia a fronton a német–magyar vonalak mögé. (Mudrák 2008, 124–126. p.) Ám az ellene felhozott vádak nem vizsgálja, hanem mint rágalmatokat visszautasítja, és csupán megismétli Ábel Péter állítását, hogy a művészt összekeverték egy nyilas érzelmű, azonos nevű századossal. (Mudrák 2008, 127–128. p.) Nem keresi a választ tehát azokra a kérdésekre, hogy miért volt Szilassy a kevés színész (Gárdos Kornélia, Szelezky Zita, Alapy Nándor, Kiss Ferenc és Páger Antal) között, akiket meghívtak a nemzetvezető kultúrértekezletére, vagy hogy volt-e köze a Margit körüti nyilas foglyszabadításhoz. Különböző változatokban, de más tanulmányokban is nagyjából ezek a motívumok ismétlődnek.²⁹

Szilánkok 1944–45-ből

Hogy mi történt pontosan Szilassy Lászlóval 1944–45-ben, mikor és hogyan juthatott tétűtra a színész, s hogy fűződik-e bármiféle bűn a nevéhez, arra egyelőre nem lehet választ adni. Tény, hogy a nyilasok ellen folytatott perekben, a nyomozati anyagokban eddig nem sikerült rábukkanni Szilassyval kapcsolatos terhelő adatra. A rendelkezésünkre álló dokumentumok nem erősítették meg azokat a sajtóban is megszéllőztetett híreket, amelyek konkrét eseteket említenek.³⁰ A rendelkezésünkre álló sajtóanyagok – háttérben az eddig említettekkel – legfeljebb árnyalni tudják a jelenlegi képet, Szilassy László és a szélsőjobboldal viszonyáról perdöntő bizonyítékot nem tudnak kiállítani.

29 Miklós Zoltán például Szilassy menekülését a legkülönfélébb okokkal magyarázza: „a bevonuló Vörös Hadsereg és a Szovjetunió értékrendjével nem akart azonosulni”; Szelezky Zita is nyugatra ment, „akibe Szilassy talán szerelmes volt”; „volt felesége nőtartási és birtokpert is indított, így a férfi okkal választhatta a külföldre távozást második feleségével, Burján Erzsébet manökennel”. (Miklós 2015, 157. p.)

30 E szerint Szilassy feljelentette az Olasz faszori nyilasházban a róla dehonesztáló nyilatkozatot tevő színésztársát, Ladomerszky Margitot, valamint részt vett Szarka Sándor filmes megkínzásában, aki később belehalt sérüléseibe. *Új Élet*, 1974. július 15. 5. p.

Figyelemre méltó apró tény például, hogy 1944 novemberében, tehát már a Szálasi-féle hatalomátvétel után a nyilas filmcenzúra Manninger János *Kétszer kettő* című filmjét betiltotta: az 1945 után újrafortogatott alkotást „erkölcsi problémák” és „közösségellenes tendenciák” miatt nem tartották alkalmasnak a vetítésre.³¹ A tilalom ténye – implicite Szilassy kiemelt politikai helyzetére is utalva – a korabeli sajtóközlemény szerint „szakmai körökben élénk feltűnést keltett”, mert „a *Kétszer kettő* férfi főszerepét Szilassy László játssza”.³²

Egyértelműbben utal Szilassy privilegizált politikai helyzetére az a kisebb sajtópolemia, amely 1944 decemberében alakult ki a színész katonai szolgálatának apropóján. Az előzmény, hogy a napilapok – a színészek közül egyedülként – tették közzé a hírt, hogy Szilassy László, „a népszerű filmbonviván is bevonult csapattestéhez. Szilassy régi katona és jelenleg mint tüzérfőhadnagy teljesít szolgálatot”.³³ Persze más színészek is katonáskodtak, például a pályakezdő Halász Géza (1919–1957), akivel a *Magyar Ünnepe* című képes hetilap egyik utolsó számában, 1944. december elején jelent meg interjú abból az alkalomból, hogy frontszolgálatát elismeréseként zászlóssá léptették elő. Ebben Halász ugyan neve említése nélkül, de felismerhetően a katonaságnál irodai munkát végző Szilassy Lászlóra utalva néhány keresetlen szóval emlékezik arról a színésztípusról, amelyik közhírré teszi bevonulását, miközben nem teljesít frontszolgálatot: „Hallottam regéket mesélni színészek »önfeláldozó« katonai szolgálatáról, mely a valójában [sic!] sokszor nem egyéb, mint íróasztal melletti hősiesség – én a magam részéről *nagyon elítélem ezt a módszert*. Ha egy színész, bármilyen körülmények és előzmények folytán, *katona lesz, legyen egészen az. Ne csak a száját jártassa, hanem menjen ki az arcvonalra is*. Könnyű jólszabott egyenruhában feszíteni a nagy nyilvánosság előtt – mely azonban egészen véletlenül, valahogy mindig ugyanaz a nyilvánosság, mely színészi minőségében szokta tömjénezi a művész urat. *Tessék komiszba öltözni és fegyvert fogni a gondosan ápolott kezekbe!* Mert csak ebben az esetben van joga, hogy elmondhassa magáról: *katona vagyok!* [...] Részt kell venni a harcokban és csak azután szabad harcra buzdítani a többieket – különben hamis a hang, mely biztatni akar!”³⁴

A nyilas központi pártlap, az *Összetartás* meglepően gyorsan, a *Magyar Ünnepe* megjelenése után egy nappal reagált is a háborús helyzetben kétségtelenül marginális interjúra, nyilvánvalóan Szilassy Lászlóra vonatkoztatva Halász Géza szavait. A pártúj-

31 Ahogy a nyilas káderekkel feltöltött cenzúrabizottság fogalmazott: a *Kétszer kettő* „a közösségi érzés ápolására nem alkalmas, sőt a városi ember léha szórakozásainak bemutatásával a közösségi érzés fejlesztésére is ártalmas”. (Gál 2020, 384 p. Lásd még: MNL MOL K 159. 53. cs. Mozgóképek ellenőrzési ügyei. 1944. 1521–1595., 1549. p.)

32 *Magyarság*, 1944. november 23. 4. p.

33 *Magyarság*, 1944. október 25. 3. p.

34 *Magyar Ünnepe*, 1944. december 1–8. 5. p. Kiemelések az eredetiben.

ság jegyzetírója úgy vélte, Halász „elvetette a sulykot”, amikor „félre nem érhető célzásokat tett arra az élvonalbeli művészünkre, akinek szélsőjobboldali felfogása és bátor kiállása mindenki előtt ismeretes! Úgy látszik, hogy a nyilatkozó művészünk elfelejtkezett arról, hogy nálánál jóval értékesebb és harci tettekben is kiválóbb egyénről szötte a rágalmat. Minden esetre tudomására hozzuk, hogy az általa szapult művészünk a *hatalom átvételének óráiban maga is tettelesen részt vett az ügy diadalra vitelében. Több társának az élén kiszabadította a Margit körüti fogházban raboskodó hungarista harcosokat.*”³⁵

Szilassy Lászlónak a szélsőjobboldalhoz fűződő kapcsolatát támasztja alá – azon túl, hogy az *Összetartás* pozitív tónusban emlékezett meg a Margit körüti fogolyszabadításban való, később vele kapcsolatban rendre emlegetett részvételéről – a *Győri Nemzeti Hírlap* március 22-i, tehát hónapokkal későbbi riportja a színészeiről. A cikk részben a Hamza D. Ákos és Ábel Péter által említett személycsere jelentőségét is megkérdőjelezi. Az előzmény: Szilassy 1944 decemberében sikertelenül próbálta meg elhagyni a bekerített Budapestet, majd szovjet fogságba esett. Az ezután történeteket Mudrák József róla szóló monográfiája így foglalja össze: „Sikerült megszöknie, de újból fogságba esett. Az oroszok több hónapig kényszermunkát végeztek vele (árkot ásott), közben megfigyeléseket tett az oroszok felszereltségét, harci morálját és az elfoglalt területen lévő magyar lakosság, valamint a hadifoglyok irányában tanúsított viselkedésüket illetően. [...] Sikerült megszöknie és eljutnia a magyar–német csapatokhoz.” (Mudrák 2008, 124. p.)

A *Győri Nemzeti Hírlap* újságírója találkozott is a szerencsésen frontot váltó színésszel egy közelebből meg nem nevezett magyar SS-alakulat parancsnokságán, ahol „toprongyosan jelentkezett”.³⁶ (Szilassy-nak az emigrációban született visszaemlékezése szerint: „Bián, Torbágyon, Bicskén keresztül hajtottak bennünket az oroszok, egész Csákvárig, ott a Fehérvár felől előnyomulókkal indultak a Vértesnek. Sohasem hittem volna, hogy ezeken az idillikus vidékeken egy hónapon át, éjszaka, hóban, lövészgödörket ássak orosz gyalogosoknak! Amíg dolgoztam, figyeltem az orosz vonalat, kerestem a rést, ahol kibújhatnék. Három övezeten kellett volna átmennem, ismertem az összes géppuskafészeket, de a nagy hó miatt csak az első olvadás után, március első éjszakáján indulhattam. [...] Az első vonal előtt teljes aknásítás volt, de ismertem az orosz aknatelepítést és mint a macska, szöktem az aknák között négykézláb. Ki is értem szerencsésen, elmaradtak az utolsó aknadugók. [...] A virradatban előttem állt egy tűzérési fedezék, épp egy huszár feje kandikált ki rajta. »Hé, koma!« – kiáltottam rá. Bajtársam fegyvere után kapott. »Ne lőj, öregem!« »Ki vagy?« »Szilassy hadnagy.« [...] S ekkor megjelent háta mögött egy szakaszvezető, belenézett szakállas arcomba, viz-

35 *Összetartás*, 1944. december 3. 6. p. Kiemelés az eredetiben.

36 *Győri Nemzeti Hírlap*, 1945. március 22. 3. p.

gált hosszan és szívéből szakadó hangján nagyot kanyarított s hozzátette: Az a csakugyan. Ismerem a mozibul.”) (Idézi: Mudrák 2008, 125. p.)

„Március 1-ről 2-ára virradó éjszaka csúsztam át a bolsevista állások között huszárjaink vonalába [...] a Vértes-hegységben” – mondta Szilassy 1945 elején a *Győri Nemzeti Hírlap* munkatársának. A cikk szerint a parancsnokságon megdöbbenve fogadták, „mert régi elveszettnek hitt bajtársra ismertek benne: Szilassy László SS főhadnagy állt az ajtóban... [...] A nagy sikereket megért, sokat ünnepelt színész, – mint az köztudomású, – a múlt évben, az októberi események előtti napokban felajánlotta szolgálatait a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségnek, bevonult a magyar SS harccsoportba s az elnökségre került, mint a parancsnok egyik legbizalmasabb munkatársa.” Szilassy a fent rögzítettekhez hasonlóan számolt be hányattatásáról, levonva a tanulságot is: „Most itt vagyok, hála a jó Istennek! Pihenek egyet, aztán újra eljövök közéték, mert veletek akarok harcolni a győzelemig.” Az írás végén a színész megemlíti néhány, a budapesti *Szabadság* 1945. február 8-i számában, tehát a frontvonal túloldalán megjelent néhány cikket. (A 8-i *Szabadság*ban valóban olvashatók az említett írások.) Meneküléséről beszámolt a Nyilaskeresztes Párthoz tartozó újságíró-barátjának, Somody Istvánnak is Nyugat-Magyarországon, vele egy művészestén találkozott.³⁷ Somody emlékei szerint a színész ekkor tartalékos főhadnagy volt. A megbeszélte hosszabb találkozóra már nem kerülhetett sor közöttük, a nyugat felé meglődült front időközben menekülésre kényszerítette őket.

Mindezek csupán szilánkok, töredékek. Ugyanakkor olyan töredékek, amelyek érdemben árnyalhatják a színésznek a szélsőjobboldalhoz fűződő viszonyáról való eddigi tudásunkat.

Hivatkozott források

MNL OL

K 159. 53. cs. Mozgóképek ellenőrzési ügyei, 1944.

Hírlapok, hetilapok

Győri Nemzeti Hírlap, 1945. március

Kossuth Népe, 1948. február

Magyar Közlöny, 1945. február, március, június.

Magyar Nemzet, 1945. május, 1994. január.

Magyar Ünnepe, 1944. december

Magyarság, 1941. július, 1944. október, 1944. november

Összetartás, 1944. december

Szabad Magyarság, 1957. április

³⁷ *Szabad Magyarság*, 1957. április 19. 3. p.

Szabad Nép, 1945. május
 Szabadság, 1945. március, április
 Új Élet, 1974. július
 Új Magyarság, 1944. október
 Világ, 1945. június, 1946. június, 1947. január, augusztus
 Világosság, 1946. május

Irodalom

- Ábel Péter 1990a. Történelmi nyomozás I. Szilassy László vagy Szabó? *Színházi Élet*, május 6.
- Ábel Péter 1990b. Történelmi nyomozás II. Szilassy László vagy Szabó? *Színházi Élet*, május 13.
- Ábel Péter (főszerk.) 1973. *Új Filmlexikon. L-Z*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Balogh Gyöngyi (szerk.) 1987. Élő filmtörténet. Hamza D. Ákos a Magyar Filmintézetben. *Filmkultúra*, december.
- Horányi Károly 2010. Vád és emlékezet. Lezártatlan eljárások Szabó Lőrinc ügyében. *Kortárs*, 1. sz. 3–28. p.
- Kabdebó Lóránt (szerk.) 1993. Harminchat év. Szabó Lőrinc és felesége levelezése. II. kötet (1945–1957). Budapest, Magvető Könyvkiadó. konyvtar.dia.hu/html/muvek/SZABOL/szabol01654a_kv.html. Letöltés időpontja: 2023. október 5.
- Miklós Zoltán 2015. Tolnay Klári egyik filmes férfitartnere, Szilassy László. In Sirató Ildikó (szerk.): *Színháztörténeti konferencia 2014. Tolnay 100 – A 20. századi (színész)nő választásai. Konferencia a 20. századi magyar színészet, a színészek és közönségük történetéről. 2014. október 30–31.* Vígszínház, Házi Színpad. Raszter Könyvkiadó és nyomda.
- Mudrák József 2008. *Volt egyszer egy filmsztár. Szilassy László élete.* Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor Kiadó.
- Papp István 2014. A magyar Jud Süss. Kádár Lajos Ártatlanok? című színdarabjának története. II. *Betekintő*, 4. 1–18. p.
- Sas György 1965. Hetven év a Boulevard des Capucines-től a Gyarmat utcáig. A magyar film regénye. *Film Színház Muzsika*, április 2.
- Sas György 1990. Színészek földön és egen. Déryné vándorútjai a XX. században. *Film Színház Muzsika*, február 17.
- Zinner Tibor 2011. A magyarországi népbíráskodásról a XXI. századból visszatekintve. In *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás? Népbíráóság-történeti tanulmányok.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 136–160. p.
- Zinner Tibor–Róna Péter 1986. *Szálasiék bilincsből I. A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig.* Budapest, Lapkiadó Vállalat.

TIBOR PETHŐ

THE DISQUALIFIED ACTOR. THE CASE OF LÁSZLÓ SZILASSY BASED ON CONTEMPORARY PRESS SOURCES

After the Second World War, the actor László Szilassy was accused of war crimes and crimes against the people, including joining the Arrow Cross, participating in the torture of people, and agitating for the continuation of the war. However, he was not prosecuted in absentia, evidence was not uncovered, and no investigation was carried out. In early 1945 Szilassy had to emigrate after successfully escaping over the front west of Budapest. After 1949, he performed for years with the artists-refugees of the Hungarian diaspora in South America (including Zita Szelezcky, Juliska Páger Komár, Piri Vaszary, Lajos Cselle, Miklós Hajmássy, and Antal Páger) in the performances of the Hungarian Dramatic Society of Buenos Aires. His image in Hungary changed only during the democratic regime change of 1989–90. Szilassy was acquitted of the charges against him by film critics, who saw evidence that the actor had been confused with an extreme right-wing officer, László Szilassy, because of his name identity. (The actor's original family name was Szabó, and Szilassy was used only as a stage name.) Since then, it has become clear that the picture is more complicated and the role of László Szilassy more controversial than was thought after the regime change. This is confirmed by documents and press sources of the time.